

ИНТЕРЕСОВАЊЕ ФРАНЦУСКИХ ИНТЕЛЕКТУАЛАЦА ЗА КУЛТУРУ СЛОВЕНСКИХ НАРОДА КРАЈЕМ 19. И ПОЧЕТКОМ 20. ВЕКА¹

Сажетак: Француска славистика, институционализована од 1844. године у оквиру Катедре за славистику на Collège de France, одиграла је значајну улогу у упознавању Европе са словенским народима и њиховом културом. Крајем 19. и почетком 20. века историја, традиција и целокупна култура словенских народа у складу са развојем међународних прилика све више заокупљају пажњу француских научника. Активност и стваралаштво Луја Лежеа (Luis Léger, 1843–1923), Виктора Берара (Victor Bérard, 1864–1931), Шарла Лоазоа (Charles Loiseu, 1861–1945), Андре Шерадама (André Chéradame, 1871–1948), Ернеста Денија (Ernest Denis, 1849–1921), Емила Омана (Emile Haumant, 1858–1942) и других француских интелектуалаца, допринели су развоју представе о словенском свету. Истовремено, њихови радови утичу на формирање ставова француских дипломата и политичара о словенским народима Европе у поменутом периоду. Француски интелектуалци посвећују посебну пажњу словенским народима у оквиру Аустроугарске, али и на Балкану. Кризне године почетком 20. века, страх од растуће германске моћи и покушај да се одгонетну правци редефинисања спољне политике Француске утичу да теме о словенској цивилизацији и култури буду све присутније на француској интелектуалној сцени.

Кључне речи: култура словенских народа, француски интелектуалци, Балкан, крај 19. и почетак 20. века

Интересовање француских интелектуалаца за словенске народе, иако је имало дугу традицију и у ранијим временима, крајем 19. и почетком 20. века добија посебан значај.² Две француске образовне и научне институције: Катедра за славистику Колежа Француске и Школа за источне језике, однегавале су најзначајније умове француске интелектуалне сцене, који су свој рад посветили проучавању Словена. Оснивањем Катедре за славистику на Колежу Француске 1840. године започело је институционализовано проучавање

¹ Овај рад је настао као резултат рада на пројекту *Историја политичких идеја и институција на Балкану у 19. и 20. веку* (бр. 177011) у Балканолошком институту САНУ, који финансира Министарство просвета и науке Републике Србије.

² Veyrenc, J. 1985. Histoire de la slavistique française, Доступно на: (http://www.etudes-slaves.paris-sorbonne.fr/IMG/pdf/J._Veyrenc_Histoire_de_la_slavistique_francaise_Wien_OAW_1985_.pdf [15.12.2011])

словенског света код Француза.³ Залагањем истакнутог слависте Луја Лежеа 1873. године започело је проучавање источнословенских језика и култура и у оквирима Школе за источне језике (*Ecole des langues orientales vivantes*).⁴ Овим је систематичан приступ проучавања словенских народа дефинитивно институционализован, што је допринело и настанку низа публикација. Додатни подстицај проучавању словенских народа давала је оновремена француска штампа, угледни листови: *Le Temps* и *La Figaro*, као и периодичне публикације *Journal des Debats*, *Revue des Deux Mondes* и *Revue de Paris*, које су били веома читане не само у Француској већ и у Европи.⁵

Крајем 19. и почетком 20. века, преображаји привреде и друштва, као и међународни односи између великих сила, који су обиловали честим кризама услед борбе за територије, тржишта, превласт и моћ, мењале су слику Европе и света. Период најдужега мира, претворио се у трку за наоружавањем и стицањем утицаја на неосвојеним подручјима. Развој међународних догађаја водио је ка блоковској подели света на чланице Тројног савеза са Немачком на челу и на чланице Тројног споразума (Француска, Русија, којима се 1907. године придружила и Велика Британија). Француски интелектуалци крајем 19. и почетком 20. века своју пажњу усмеравају ка нерешеним проблемима европских народа и земаља. У оквиру текстова публикованих у дневној и периодичној штампи, као и брошура и књига, француски интелектуалци износе историју, традицију и културу словенских народа пред своје читаоце. Утицајни француски часописи с краја 19. и почетка 20. века: *Revue bleue*, *Journal des debats* и *Revue des deux mondes* у којима су публиковани чланци француских интелектуалаца о тада актуелним питањима међународних односа, посветили су запажено место и темама везаним за словенске народе.⁶

Као носиоци политичких и друштвених дешавања у држави интелектуалци су утицали на изградњу начела спољне и унутрашње политике. Фран-

³ Адам Мицкијевич (Adam Mickiewicz, 1798–1855), оснивач и први професор на Катедри, својим радом веома је допринео систематичнијем сагледавању питања и проблема везаних за словенске народе. Његово стваралаштво наставио је Сипријен Робер (Cyprien Robert). Делом *Les Slaves en Turquie. Les Serbes, Monténégrins, Bosniaques, Albanais et Bulgares* (Paris, 1844, 1852), као и радовима објављеним у утицајној *Revue des Deux Mondes*. Гзавије Мармије (Xavier Marmier) и Едуар Лабуле (Edouard Laboulaye), члан Француске Академије и професор права на Француском колежу, као и Огист Дозон (Auguste Dozon) својим стваралаштвом подстакли су проучавања Словена од средине 19. века. Вид: Марковић, М. 1934. *Адам Мицкијевич и наша народна поезија*; Живановић, Ј. 1890. Неколико примечанија на књигу „Словени у Турској“ од Кипријана Робера. *Споменик СКА*, Књ. 6; Аумоние, С. 1928. *Xavier Marmier. Sa vie, son œuvre*.

⁴ Тадашња српска влада је послала потребне књиге, али је настава због слабог интересовања прекинута већ 1875. године. Након што је Леже прешао на Француски колеж, Огист Дозон је преузео вођење наставе руског језика, упознајући студенте и са другим словенским језицима. Данашњи назив поменути институције је INALCO – Institut National des Langues et Civilisation orientales, у оквиру које се изучава 93 језика и цивилизације, а међу којима на Одсеку за централну и источну Европу и босанско-хрватско-српски језик. Вујовић, А. 2011, 307.

⁵ Leymarie M. 1999, 186–190.

⁶ Winock, M. 2009, 318.

цуска је још од пораза у рату са Пруском 1870–71. године, настојала да обнови своје економске и политичке потенцијале.⁷ На интелектуалном плану у Француској се приступило анализи пораза у циљу редефинисања спољне политике, а посебно односа према Немачкој. Француски интелектуалци, који стварају на прелазу два века, припадају првој генерацији која није учествовала у Француско-пруском рату 1870–71. године, али су живели у време када су последице рата биле главна тема интелектуалних кругова. У складу са својим политичким и економским интересима, Француска се последњих деценија 19. века приближава Русији.⁸ Од потписивања Француско-руског савеза 1893. године, приметно је и појачано интересовање француских научника и публициста за Русију, панславизам и историју и културу свих Словена. Русија, француска савезница, Аустроугарска, немачка савезница и Балкан, као нео-предељени простор насељен Словенима од којих Срби заузимају стратешки важну позицију, постају нове теме публикација и јавних расправа француске интелектуалне елите.

Крајем 19. и почетком 20. века интереси свих великих европских сила, упоредо са јачањем њихових међусобних сукоба и у другим колонијалним питањима, све више се концентришу на Балкан, као једино европско подручје које није дефинитивно ушло у састав једног или другог империјалистичког блока. Истовремено, европски капитал уложио је огромна средства у Турску, која је обухватала и већи део Балкана. Главно упориште француског капитала у Турској била је Отоманска банка. Највећи удео у турском државном дугу у износу од преко 60% имао је француски капитал.⁹ Француска је из поменутих разлога била битно заинтересована за целокупност Турске све док се не обезбеди посебни интерес француског капитала, односно док не буде довољно јака да се озбиљније умеша у поделу балканских територија. Интересовање за Турску и њене европске поседе, односно Словене на њима, поред француских дипломата и политичара показали су и интелектуалци. Анархичност турске управе и револуционарно врење народа у Турској, биле су теме књига и текстова француских интелектуалца.¹⁰ Територија Европске Турске, проблеми и кризе османске власти на заласку, покретали су француске интелектуалце ка проучавању Јужних Словена. Стање у Европској Турској, постало је све важније питање за Француску. Француски интелектуалци свесни да ће временом такво стање постати неодрживо у својим новинским текстовима, брошурама и књигама о Европској Турској, излажу некадашње и тренутно стање у настојању да открију будући развој прилика.

Кризне ситуације на почетку 20. века и заштита политичких и економских интереса Француске, пред налетом пангерманизма, утичу на теме дела

⁷ Mayeur, Jean-Marie. 2003, 27–34; Winock, M. 2003, 80–82.

⁸ Leymarie Michel. 1999, 28–53, Робертс Џ. 2002, 129.

⁹ Алексић-Пејковић, Љ. 1965, 26.

¹⁰ У Француској је једно од најчешће консултованих дела о Турској било *L'histoire de L'Empire turc* (Paris 1881, 1887, 1914) А. Ла Жонкјера (A. La Jonquière).

француских интелектуалаца.¹¹ Аустроугарска, која се у својим међународним активностима ослањала на Немачку, постаје једна од значајнијих тема текстова француских научника и публициста. Словенски народи који су живели на простору Двојне монархије, њихова култура, историја и тренутне прилике у којима се налазе постају све значајније француским интелектуалцима. Када је постало јасно да аустроугарске аспирације ка југу, посебно од периода Анексионе кризе, имају немачку подршку у циљу продора на Исток, радови француских научника и публициста добијају већи значај, поставши поред извора информација и могући саветодавци доносилаца државних одлука. Економски интерес, поред политичког, изражен кроз потребу да дође до заустављања нарасле немачке моћи, поставио је Балкан у значајнију сферу интересовања француске дипломатије након анексионе кризе 1908. године. Постало је јасно да Аустроугарска, уз подршку Немачке неће стати у свом ширењу на југ.¹² Како је младотурски режим задавао проблеме финансијским интересима француског капитала у Турској, отварале су се могућности за нове погледе француских државника око питања распада Турске и њене поделе. Склапање споразума Србије и Бугарске 1912. године од стране Француске прихваћено је као позитивна чињеница, али само у мери у којој је то служило одбрани балканске територије од Немачке и Аустроугарске.¹³ Иако је за француске интересе било кључно да савез не постане офанзивно средство против Турске, победе савезника су утицале да прихвати поделу турске територије, али само као брану аустро-немачком напредовању према Солуну. Отуда и велика узнемиреност у француским политичко-дипломатским круговима, када је избио Други балкански рат. Поменуте међународне околности утицале су да у периоду балканских ратова настане највише текстова француских интелектуалаца о Словенима.¹⁴

Стваралаштво и активност француских интелектуалаца, као и њихови лични контакти и сарадња са словенским народима крајем 19. и почетком 20. века, имали су велики утицај на стварање слике о Словенима у француској, као и европској јавности. Луј Леже (Luis Léger, 1843–1923), Шарл Лоазо (Charles Loiseu, 1861–1945), Виктор Берар (Victor Bérard, 1864–1931), Андре Шерадам (André Chéradame, 1871–1948), Емил Оман (Emile Haumant, 1858–1942) и Ернест Дени (Ernest Denis, 1849–1921), најистакнутији су представници француске интелектуалне елите, који су своја интересовања усмерили ка словенским народима и њиховој култури. Лоазо и Шерадам своје мисли из-

¹¹ Leymarie, M. 1999, 252.

¹² Робертс, Џ. 2002, 135, 293, 301.

¹³ Поверење Француске у Србију и њену спољнополитичку оријентацију утврђује личност краља Петра I Карађорђевића, некадашњег француског борца у рату с Пруском 1870. године. Поред династичке промене у Србији од 1903. године, као и преовлађујућег утицаја француског капитала у Србији, који је започео након царинског рата између Србије и Аустроугарске (1906–1911) и Анексионе кризе, а са оснивањем Француско-српске банке 1910. године постао дефинитиван. Вид: Ђорђевић, Д. 1962, 210–248.

¹⁴ Вид: Pavlović, M. 1988. *Francuzi o Srbima i Srbiji 1912–1918*; Павловић, М. 1994, 235.

носе у оквирима новинарства и политичке публицистике, док је стваралаштво Лежеа, Берара, Омана и Денија долазило до изражаја кроз професуру на француским универзитетима. Већина се образовала на основу Лависовог школства и у Париз долази из провинције, где су одгајани у породицама ситне буржоазије.¹⁵ Формирали су своје личности и стекли знања у оквирима најпознатијих и најбољих научно-образовних установа: Високе редовне школе, Слободне школе политичких наука, Филозофског и Правног факултета. Лоазо и Оман, долазећи са истока Француске носе у себи и неповерење према Немачкој, као и Дени и Шерадам рођени у приморским регионима.¹⁶ Поред личних интересовања и жеље за стицањем нових сазнања, школовање и друштвено-политичке околности Француске, мотивишу их да се окрену разматрању политичких и друштвено-економских прилика у Европи. На интелектуалну сцену Француске, закорачили су у периоду када је афера Драјфус била у јеку, али нису били гласни поборници ревизије процеса.¹⁷ Ипак, афера Драјфус и чувени Золин текст *Отпужујем*, утицали су на интелектуалце различитих профила да јавно иступају и износе своје ставове и мишљења.¹⁸ Поменуте француске интелектуалце од процеса Драјфусу, више су заинтересовали међународни проблеми, догађаји на европској политичкој сцени и питања која су се отвараола (блоковска подела света, трка за наоружавањем и ширењем утицаја, немачки експанзионизам).

Сву своју активност Луј Леже, професор словенских језика на Сорбони и на Школи источних језика у Паризу, посветио је словенским народима.¹⁹ Године 1867. обрео се у Загребу и Београду, након чега је написао своја два дела посвећена Аустроугарској, као и читав низ дела о словенским народима. У Загребу је присуствовао отварању Југословенске академије, а у Београду другој скупштини Уједињене омладине српске, упознавши се на лицу места са политичким и друштвеним приликама словенског југа. Након поменутих посета, Луј Леже 1869. године објављује и књигу *Les Slaves du Sud et leur civilization*. а потом и дело *Le Monde Slave* (Paris 1873). Ове књиге постале су референтна дела из области славистике за широко француско говорно подручје. Након новог путовања по Балкану Леже публикује дело *La Save, le Danube et le Balkan, voyage chez les Slovènes, les Croates, les Serbes et les Bulgares* (Paris 1884), које је постало основа за његове касније радове, који су се бави-

¹⁵ Nora, P. 1997, 239–275.

¹⁶ Archives Nationales Paris, Dossier Berard; Dossier Haumant ; Dossier Leger; Eisenmann Louis. 1920, 365-370.

¹⁷ Sretenović S. 2008, 36.

¹⁸ *L' Aurore*, 13 Janvier 1898; Ory P. – Sirinelli J.-F. 1986. *Les Intellectuels en France de l'Affaire Dreyfus à nos jours*, 9, C. Charle, 1990. Naissance des "intellectuels" 1880–1900, Ibid. 1996, 248–249, Benda, Ž. 1996, 140, Winock. 1999, 20–77, 141–191, *Zola l'autre visage, Magazine littéraire*, no. 413 Paris octobre 2002.

¹⁹ Léger, L. 1905. *Souvenirs d un slavophile*.

ли детаљнијом анализом појединих словенских народа.²⁰ Леже је био свестан недовољне упознатости француских читалаца са словенском културом, традицијом и историјом, што је посебно истакао у уводном делу своје књиге *La Mythologie Slave* из 1901. године:

„Пишући овај резиме, ја сам пре свега помишљао, да задовољим радозналост француске публике, којој су словенска дела неприступна, и која уопште не зна, у којим би немачким књигама могли наћи озбиљних података о овим тешким питањима.

Тако се деси, да сам ја учинио услугу самим Словенима, којима је један такав критички резиме заиста оскудевао.“²¹

Француска славистика почетком 20. века није још била развијена као немачка, тако да су читаоци заинтересовани за Словене своја прва обавештења тражили у књигама немачких слависта, које нису увек биле објективне. Стваралаштво Луја Лежеа је помогло да немачко виђење словенског света замени објективнији приказ француских интелектуалаца. Истакнути слависта и члан Француског института, Леже 1913. године публикује књигу *Срби, Хрвати и Бугари (Serbes, Croates et Bulgares. Etudes historiques, politiques et littéraires, Paris 1913)*. Поменута збирка историјско-филолошких и књижевних чланака о Јужним Словенима била је обавештајног карактера за француског читаоца „о новом свету на Југо-Истоку Европе“.²² Није изостало ни бугарофилство у последњим поглављима („Старо бугарско право“, „Стогодишњица бугарске књижевности: владика Софроније“, „Бугарски историчар Пајсије“, „Модерна Бугарска“, „Краљ Фердинанд“ и „Излет у Софију“) Лежеовог дела.²³ Иако је Лежеов рад имао недостатака материјалне природе и елементе бугарофилства, ипак је пружило изузетан допринос у упознавању француског читаоца с недовољно познатим догађајима из историје и традиције Јужних Словена.

²⁰ Леже је објавио више значајних радова: *Le Monde Slave voyages et littérature*, Paris (Librairie Academique Didier et Cie, Libraires- Éditeurs) 1873; „Coup d’œil sur les origines de la nation serbe“, *Journal des Savants*, nombre 2, 7e année, Paris février 1909, 53–63; „La littérature sud-slave“, premier article, *Journal des Savants*, nombre 9, 7e année, Paris septembre 1909, 411–418; „La littérature sud-slave“, deuxième article, *Journal des Savants*, nombre 10, 7e année, Paris octobre 1909, 445–454; „La renaissance intellectuelle de la nation serbe, Jean Raitch et Dosithée Obradovitch“, premier article, *Journal des Savants*, nombre 9, 9e année, Paris septembre 1911, 385–389; „La renaissance intellectuelle de la nation serbe, Jean Raitch et Dosithée Obradovitch“, deuxième article, *Journal des Savants*, nombre 10, 9e année, Paris octobre 1911, 438–448; „La culture intellectuelle en Bosnie-Herzégovine du XIe au XVIIIe siècle“, *Journal des Savants*, nombre 5, 10e année, Paris avril 1912, 157–166.

²¹ Léger, Luis. 1901. *La Mythologie Slave*, Paris.

²² *Српски књижевни гласник*, књига XXXI, број 8, 16 октобар 1913, 633.

²³ Поменуто Лежеово дело је обухватило поглавља: „Порекло српског народа“, „Историчар Србије: г. Константин Јиречек“, „Један српски претендент у XVII веку: Гроф Ђорђе Бранковић“, „Српско-хрватска књижевност“, „Људевит Гај и Илиризам“, „Бискуп Штросмајер“, где је указано на српско-хрватске заједничке карактеристике и приближавање у духу појаве идеје повезивања два поменутог народа у оквиру једне државе. Вид: L. Leger, 1913. *Serbes, Croates et Bulgares. Etudes historiques, politiques et littéraires*.

Француски аутори који су писали о темама Европске Турске, неизоставно су писали о Старој Србији и Македонији, у којој реформе нису давале резултате. Од краја 19. века, када је отпочела активна борба бугарске, а потом грчке и српске државе за своје интересе на поменутом подручју, француски интелектуалци велики број радова посвећују областима Македоније, Косова и Метохије, тј. Старе Србије. Француски политички, дипломатски и интелектуални кругови, почетком 20. века свесни су да је питање реформи за које су се залагале велике силе у озбиљној кризи и да не пружа задовољавајуће резултате. Интелектуалци који су се посветили проучавању Балкана покушавају да превазиђу непознавање региона. Виктор Берар (Victor Bérard), политичар, професор, историчар и филолог, објавио је још 1892. године рад „A travers la Macédoine slave“ којим је започео активно бављење питањем Македоније.²⁴ У поменутом чланку, као и у „Les nationalités de la Macédoine. Turcs et Musulmans, Bulgares, Valaques“, говори о тешком положају становништва Македоније под Турском, погледом историчара и политичара. Ипак, у наведеним текстовима уочава се да у овом периоду Берарово виђење Срба, као и питање положаја нехришћана у Македонији, у великој мери зависи од утицаја са стране, односно бугарске и грчке пропаганде. Слично је и у Бераровој књизи *La Turquie et l'hellénisme contemporain. La Macédoine: Hellènes, Bulgares, Valaques, Albanais, Autrichiens, Serbes; la lutte des races* из 1893. године.²⁵ Берар, добар познавалац ситуације у Македонији, имао је велики значај за афирмисање словенских тема у француској јавности.²⁶ У периоду од 1904. до 1911. године био је генерални секретар *Revue de Paris*, у оквиру које је публикувао чланке који су се бавили Словенима у оквиру Европске Турске и њиховим проблемима.

Након посете Македонији, где је на лицу места имао прилике да се увери у дешавања о којима је писао, Берар је публикувао књигу *La Macédoine. Le pays et les races*, где се могу уочити промене у његовим ставовима.²⁷ *Revue de Paris* објављивала је поменуто Берарово дело у наставцима, а потом је 1897. штампано и као посебна публикација. Круна Бераровог интересовања за проблеме у Македонији представља збирка његових чланака које је публикувао у француским часописима. Након објављивања поменуте збирке под називом *Pour la Macédoine* 1903. године Берар се окренуо темељнијем изучавању Срба. Виктор Берар 1908. године обављује рад „Entente austro-russe“ у коме анализира све оно што је учињено на пољу реформи у Македонији у периоду од 1897. до 1907. године, нагласивши да су Аустроугарска и Русија биле главне у решавању уочених проблема на простору Балкана, а да су друге силе немарно препустиле да се важна питања решавају без њиховог дубљег уп-

²⁴ Bérard, V. 1892. „A travers la Macédoine slave“, *Revue des Deux Mondes*, t. CXIV 1. septembre 1892.

²⁵ Bérard, V. 1893. *La Turquie et l'hellénisme contemporain. La Macédoine: Hellènes, Bulgares, Valaques, Albanais, Autrichiens, Serbes; la lutte des races*.

²⁶ Archives Nationales Paris, Dossier Berard; Павловић М. 1994, 175–177.

²⁷ Bérard, V. *La Macédoine Le pays et les races*

литања.²⁸ У години када је Балкан потресала нова криза, у круговима француских интелектуалаца уочена је потреба да се Француска више ангажује на простору Балкана.

Шарл Лоазо, дипломата, политичар и публициста, написао је више радова и књига у којима је предмет његовог интересовања простор будуће државе Јужних Словена.²⁹ У оквиру *Revue hebdomadaire*, Лоазо се крајем 19. века посветио анализи ситуације на Балкану, да би у оквиру студије „*Les précurseurs de l'unité balkanique*“ (*La Quinzaine*, t. XIX) проблемима на Балкану пришао с гледишта историје и политике. За анализу догађаја на Балкану крајем 19. века незаобилазна је Лоазова књига *Le Balkan slave et la crise autrichienne* из 1898. године. Дело је писано у антинемачкој перспективи, а допуна започете теме је рад „*Question d'Autriche Hongrois et Croates*“ из 1905. године. Лоазово дело представља и снажну критику Калајевог режима у Босни и Херцеговини. Аустроугарска је подржавала немачку експанзију и у циљу тога истицале су се разлике између Јужних Словена на верској основи. Историја Јужних Словена је приказана код Лоазоа као део вечите борбе германизма у мађарској или аустријској форми против Словена. Као заговарач уједињења Јужних Словена, Лоазо је изједначавао српску и хрватску прошлост. Пропаст идеје уједињења Јужних Словена у прошлости видео је као пад Хрватске у руке Хабзбурга и пад Србије под Османско царство. Уочљиво је да Лоазо у својим списима више цени вековно припадање католичанству јер Хрвати, иако су изгубили државу, нису пали под турску власт. Наведено дело представља ангажовани говор у прилог уједињења Јужних Словена. Иако је значајније помињање Француске у поменутом делу Шарла Лоазоа изостало, ипак је обратио пажњу и на Француску у склопу обнављања југословенске идеје због стварања Илирских провинција на крају владавине Наполеона I.

У периоду од 1901. до 1912. године, Лоазо је био сарадник угледне *Revue de Paris*. Целокупна Лоазова активност била је усмерена на указивање о немачкој опасности и у прилог уједињења Јужних Словена.³⁰ Био је уверен како је од стварања Руско-француског савеза 1893. године, интерес Француске да води благонаклону политику према Италији и уједињењу словенских народа.³¹ Његове публикације, иако познате уском кругу специјалиста, ипак су допринеле познавању историје и културе на територијама настањеним Јужним Словенима.³² Циљ његовог стваралаштва био је осветљавање пута француској дипломатији у борби против *вековног непријатеља* Немачке и њеног

²⁸ Bérard, V. 1908. „Entente austro-russe“, *Revue de Paris*, 15 mars 1908.

²⁹ Био је ожењен сестром песника Ива Војиновића, тако да је и из личних разлога био заинтересован за просторе које су насељавали Јужни Словени.

³⁰ Почетком 20. века Лоазо улази у кругове „југословенства“ окупљене око ђаковачког надбискупа Штросмајера, што је утицало да буде изузетно уважаван у славофилским круговима и међу јужнословенским интелектуалцима.

³¹ Loiseau, C. 1902. *A propos de l'alliance francorusse. L'interpellation qu'on n'a pas faite.*

³² Sretenović, S. 2008, 37.

савезништва са Аустроугарском. Француски интелектуалац је сматрао да немачки „продор на Исток“ може да заустави брана нове јединствене нације Јужних Словена. Иначе, од периода Анексионе кризе 1908. године, француски интелектуалци све гласније упозоравају на опасности да се нешто значајно дешава на Балкану. Немачки продор на Исток заокупља њихову пажњу, тако да су словенски народи на Балкану постали незаобилазна тема научних и новинарских текстова, који су се бавили анализама политичке, економске, друштвене и културне ситуације у Европи.

Поред Лоазоа, на почетку 20. века и други француски интелектуалци проучавају питања везана за Аустроугарску и њен однос са великим силама. Словени, који су живели у оквиру Монархије или са којима се граничила њена територија, такође постају теме текстова француских интелектуалаца. На основу темељних и дуготрајних истраживања, Андре Шерадам публикује књигу *L'Europe et la question d'Autrich au seuil du XIXe siècle*.³³ О великом одјеку поменуте књиге најбоље сведочи чињеница да је француско издање из 1901. године доживело и преводе на руски и чешки језик.³⁴ Наведено дело је од изузетног значаја за даља интересовања француске јавности за питања Аустроугарске у оквиру којих је живео велики број Словена. Истовремено и међу Словенима је постојала потреба да се упознају са француским виђењем проблема мултинационалне царевине у централној Европи. Андре Шерадам се дуги временски период посветио питањима ширења пангерманизма и његовог продора на Исток, а догађаји у Европској Турској и питање Балкана, као и аустроугарске претензије на поменутом простору биле су неизоставна део његових разматрања и анализа.³⁵ Шерадам је био први од француских интелектуалаца који је у својим радовима полазећи од опасности пангерманизма указао на потенцијалне турбуленције на Балкану.³⁶

Увиђајући развој Немачке у економском, војном и политичком погледу Шерадам је полазећи од интереса Француске стекао уверење да је за њену политику од пресудне важности одржавање равнотеже међу силама. У том смислу француски аутор у књизи *Douze ans de propagande en faveur des peuples balkaniques* (Paris, 1913) истиче да би развој још неослобођених народа у Европи као што су словенски народи Балкана могао Француској помоћи да одржи равнотежу са Немачком.³⁷ Ослобођење Словена из Аустрије и народа Балкана, односно њихово политичко, економско и културно јачање било би по

³³ Chéradame, A. 1901. *L'Europe et la question d'Autrich au seuil du XIXe siècle*; Scheikevitch, A. 1928, 6–7.

³⁴ Павловић М. 1994, 204.

³⁵ Scheikevitch, Antoine, 1928, 4–9. Eisenmann, L. 1902. „André Chéradame et la question d'Autriche“, *Revue historique* tome LXXIX, Paris, 5–8.

³⁶ *L'Europe et la question d'Autriche au seuil du XXe siècle* (1901); *L'Allemagne, la France et la question d'Autriche* (1902); *La question d'Orient: la Macédoine: le chemin de fer de Bagdad* (1903); *La colonisation et les colonies allemandes* (1905); *La Crise française: faits, causes, solutions* (1912); *La question albanaise* (1913); *Douze ans de propagande en faveur des peuples balkaniques* (1913); *Le chemin de fer de Bagdad* (1915); *Le Plan pangermaniste démasqué*, (1916).

³⁷ Chéradame, A. 1913. *Douze ans de propagande en faveur des peuples balkaniques*.

Шерадаму од велике користи за Француску. Часопис *Le Correspondant* 1912. године објављује Шерадамов чланак „La question albanaise“, а већ фебруара 1913. године *Les Annales des nationalités* објављује чланак о балканском рату и аустријској интервенцији под називом „La guerre des Balkans et l'intervention autrichienne“.³⁸ Шерадам је повезивао проблеме на Балкану са аустроугарским интересима на поменутом подручју. Кроз већину Шерадамових чланака, које је написао у периоду од 1900. до 1913. године, а потом их окупио у поменуто књигу *Douze ans de propagande en faveur des peuples balkaniques*, провлачи се мисао коју је Шерадам још раније формулисао а која се састојала из идеје да се све државе, морају јаче зближити са Русијом и балканским државама зарад спречавања германске експанзије и очувања европског мира.³⁹

Емил Оман, слависта и ученик професора на *College de France* Луја Лежеа, након професуре на Универзитету у Лилу, од 1902. године постаје професор Сорбоне.⁴⁰ Своје примарно интересовање врсни познавалац руског језика, књижевности и историје крајем 19. и почетком 20. века усредсређује на Русију. Од времена успостављања савезништва Француске и Русије, ова велика и далека земља постала је интересантна политичарима, дипломатама, научницима, али и широј француској јавности. Оман је француској читалачкој публици најпре презентовао руску историју 18. века и руска књижевна дела, попут Тургењева и његовог чудесног света људи и природе. Француску научну јавност посебно је заинтересовала Оманова студија о утицају француске културе на Русију.⁴¹ Поред руских тема, као слависта и познавалац чешког језика, показао је и интересовање ка проучавању средње Европе.⁴² Око Омана се окупила и једна група српских студената у Паризу, чији је најистакнутији члан био Гргур Јакшић.⁴³ Оман се тако повезао са истакнутим српским интелектуалцима и политичарима, што је оставило последице на његово стваралаштво. Широка ерудиција и жеља за научним трагањем и истраживањем, као и српски интелектуалци школовани и усавршавани у Паризу, допринели су да се Оман определи почетком 20. века да до краја свог живота проучава балканске прилике и југословенско питање.⁴⁴ Својом расправом о Босни из 1906. године, Оман је скренуо пажњу француске јавности на тамошње непријатељство према окупационим властима. Делећи ставове српских интелектуалаца тога доба, усвојио је и тезу о југословенском покрету код јужних

³⁸ Chéradame, A. 1912. „La question albanaise“, *Le Correspondant*, tome CCXLVIII, 25 juin 1912, 1171–1190; *ibid.* 1913. La guerre des Balkans et l'intervention autrichienne“, *Les Annales des nationalités*.

³⁹ *Српски књижевни гласник*, књига XXXI, број 1, 1. јули 1913, 79–80.

⁴⁰ Archives Nationales Paris, Dossier Haumant.

⁴¹ Haummant, E. 1910. La culture française en Russie (1700–1900), Paris: Librairie Hacheette.

⁴² Арнаутовић, А. 1926, 205.

⁴³ Истакнути научник Валтазар Богишић, објављујући своје радове на руском и француском језику и долази у контакт са Оманом, што је утицало да се истакнути слависта више заинтересује за културу и историју Срба. Вид: Ибровац, М. 1939, 323–328.

⁴⁴ Арнаутовић, А. 1926, 207–208.

Словена.⁴⁵ Решавање српског питања, код француских интелектуалаца, под утицајем једног дела српских интелектуалаца све више се везивало за југо-словенско питање.

Ернест Дени, један од најпознатијих француских историчара, од 1895. године од славног Алфреда Рамбоа преузима вођење Катедре модерне историје на Сорбони, где ће остати професор све до своје смрти 1921. године. Велики стручњак за чешку историју и одличан познавалац немачке историје 19. века, о чему је написао неколико радова, користећи прворазредне изворе.⁴⁶ Сарађивао је на истакнутој публикацији *Histoire Generale (Onшта историја)*, коју су покренули Ернест Левис и Алфред Рамбо, али се његово поље интересовања није ограничило само на чешку и немачку историју, већ се временом проширивало и постало велико и разноврсно. Код Денија је проучавање чешког питања посредно подстакло и проучавања Словена, а бавио се и проблемима Аустроугарске и Балкана.⁴⁷ Проучавајући историју и савремена кретања у двојној монархији, Ернест Дени постаје и њен непријатељ. Чврсто је веровао да Аустроугарска није ништа друго до најобичније средство у рукама Немачке. Сматрао је да спокојство и мир у Европи могу настати само онда када би Аустроугарска нестала, а на њеним остацима настале словенске државе, тј. велика чешка и велика српска држава, а које би као два стуба словенства биле повезане.⁴⁸ У круговима француских научника уживао је велики углед као особа која „најбоље познаје Средњу Европу“, како је то истакао Лансон, члан Француске Академије.⁴⁹ Његова дела су читале генерације студената Сорбоне, али и научни, дипломатски и политички свет широм Европе.

Интересовање за свет Словена, било је у сржи Денијевог рада, а као резултат основао је 1923. године у Паризу *Institut d'Etudes slaves (Институт за словенске студије)*. Дени је основао Лигу за право народа, у чијим је оквирима започео снажну пропаганду држећи предавања о појединим актуелним међународним питањима. Одбрана чешке и југословенске идеје били су у средишту његових активности, а посебно је у време балканских ратова долази до изражаја његово познавање балканских проблема.⁵⁰ Као и већина слависта на Западу крајем 19.

⁴⁵ Haummant, E. 1906. „En Bosnie“, *Revue de Paris* (чланак се појавио исте 1906. године и као посебна брошура), Војводић, М. 2007, 412.

⁴⁶ Најзначајнији Денијеви радови су: *Hus et la guerre des hussites* (1878); *Origines de l'Unité des Frères bohêmes* (1885); *La Bohême pendant la seconde moitié du XV siècle* (1885); *Etablissement de la dynastie Autrichienne en Bohême* (1890); *L'Allemagne 1789–1810* (1896), *L'Allemagne 1810–1852* (1898), *La Confédération germanique*, 1898 *Mémoires et essais sur Palacky* (1898); *La Bohême depuis la montagne blanche* (1903), *Qui a voulu la guerre ? (Kdo si přál válku?)*, ve spolupráci s profesorem Durkheimem (1914); *La guerre. Causes immédiates et lointaines. L'intoxication d'un peuple* (1915); *Les Slovaques* (1917); *La grande Serbie* (1918); *L'Allemagne et la paix* (1918).

⁴⁷ Hauser, Henri. 1922, 5–28.

⁴⁸ Eisenmann, Louis. 1920, 365–370.

⁴⁹ Спасић, К. 1990, 233.

⁵⁰ Дени је два пута долазио у Србију, први пут још 1872. године, да би 1911. дошао и породично са сином и кћерком. Његово стваралаштво, интелектуални и јавни рад допринели су

и почетком 20. века, Дени, Оман и Шерадам прошли су и период бугарофилства. Српски научник Јован Жујовић је посебно апострофирао одвајање Денија од бугарске антисловенске политике речима „привеза се за праве Југословене“, јер је тај чин од великог значаја за каснију активност француских интелектуалаца у подршци уједињењу Јужних Словена.⁵¹ Одвајање француских научника од бугарофилства је отпочело у периоду анексионе кризе, а да би било убрзано током балканских ратова. На крају Првог светског рата, Дени се у свом делу *Du Vardar à L'Istrie* документовано и са великим презиром осврнуо на бугарски национализам и злочине над Србима током ратова од 1912. до 1918. године, чиме се и дефинитивно завршио период бугарофилства код француских научника.⁵²

Француски интелектуалци крајем 19. и почетком 20. века, у потрази за путевима редефинисања француске спољне политике, како би се зауставио раст немачке војне, економске и политичке моћи, у својим текстовима показују појачано интересовање за Словене. Потреба да се француска јавност, али пре свега политички и дипломатски кругови земље упознају са словенским светом, како би се држава више ангажовала на међународној сцени била је идеја водилца француских интелектуалаца. Берарово инсистирање да се Француска више ангажује на Балкану, допуњавала је слична идеја Шарла Лоазоа у делу *La Balkan slave et la crise autrichienne* публикованом 1898. године. Пангерманизам и политичко, војно и економско јачање Немачке, утицали су и да Андре Шерадам укаже на потребу да се обрати већа пажња на Словене, а пре свега оне на Балкану.⁵³ Стваралаштво, ангажовање и велико знање о словенским народима Емила Омана и Ернеста Денија, поставило је нове теме у француској славистици. Поред Русије и панславизма, главне теме у другој деценији 20. века постају чешко и српско питање, које постепено израста у питање уједињења Јужних Словена. У пролеће 1912. године, завршена је криза у Агадиру, којом су француско-немачки односи дефинитивно погоршани, а уз све то и италијанско-турски рат је уздрмао међународне односе, што је утицало да француска дипломатија напусти дугогодишњу политику очувања status quo на Балкану.⁵⁴ Улога француских интелектуалаца у упознавању француске јавности са словенским народима, као и њихова сарадња са словенским интелектуалцима, у предвечерје Првог светског рата тако долази до пуног изражаја.

Текстови француских интелектуалаца о Словенима крајем 19. и почетком 20. века, показују неколико заједничких карактеристика. Радови француских

да фебруара 1912. године буде изабран за дописног члана Српске краљевске академије наука. Спасић, К. 1990. „Српска јавност о четворици познатих француских историчара“, у: *Југословенско-француски односи*, 234, Војводић, М. 2007, *Изазови српске спољне политике 1791–1918*, 409.

⁵¹ Жујовић, Ј. 1920, 206-209.

⁵² Denis, E. 1919, 27.

⁵³ Chéradame, A. 1903. *La Macédoine, le chemin de fer d' Bagdad*, 386; *Српски књижевни гласник*, Књига X, број 8, 16. децембар 1903, 602.

⁵⁴ Girault, R. 1975, 155–184.

научника и публициста, већином настају у кључним периодима међународних односа, што указује на повезаност политичко-дипломатског и економског интересовања са текстовима француских интелектуалаца. Неки од француских интелектуалаца су слати и у званичне мисије у Русију или на Балкан, како би на лицу места прикупили информације. Услед обиља прикупљених података, до којих се долазило приликом путовања, као и сарадњом са научницима и публицистима словенских народа, дела француских интелектуалаца одликују се већом поузданошћу. Словенске народе посматрају у ширем контексту него што је територија њихових националних држава. Почетна интересовања француски интелектуалци везују за Русију и панславизам, као и за Аустроугарску и територију Европске Турске, односно Словене на тим територијама. Временом се, са компликовањем међународних односа и број тема увећавао, тако да су текстови о појединим словенским народима: Чесима, Словацима, Пољацима, Србима, Бугарима и осталима, постали важно конултативно средство француских владајућих структура. Значајан утицај на формулисање интереса и званичне ставове Француске државе у контакту са словенским народима имали су француски слависти и њихова дела о историји, култури и тренутним политичко-економским приликама словенских народа.

Крајем 19. и почетком 20. века систематичнија проучавања свих словенских народа од стране француских интелектуалаца, потицала су из жеље да Француска ојача свој положај на међународној сцени и одлучно се супростави немачком експанizmu. Од 1906. године појавио се и један нови часопис *La Revue Slave*, који је имао за сараднике истакнуте француске слависте и професоре универзитета, те ће додатно допринети афирмацији словенских народа у француској јавности. Последице интересовања француских интелектуалаца за словенске народе, биле су многоструке и довеле су до стварања специфичних веза између народа и држава. Најзначајније је истаћи подршку самосталном развоју Словена, коју су пружали текстови и публикације француских интелектуалаца, а која је неку годину касније постала и званичан став француске државе. Дела француских интелектуалаца о историји, култури и савременим приликама словенских народа довела су до јачања политичких, економских и културних утицаја Француске међу словенским народима. Француска славистика крајем 19. и почетком 20. века оставила је последице и на каснија проучавања Словена код Француза, а на њој се темеље и савремена интересовања у оквиру *Le Centre d'études slaves (Центра за словенске студије)* у Паризу.⁵⁵

⁵⁵ <http://www.etudes-slaves.paris-sorbonne.fr/> [12. 12. 2011.]

Извори

Необјављени извори

Archives Nationales Paris: Dossier Berard; Dossier Haumant; Dossier Leger.

Штампа

L' Aurore, 13 Janvier 1898.

Zola l'autre visage, Magazine littéraire, no413 Paris octobre 2002.

Revue des Deux Mondes

Revue de Paris

Српски књижевни гласник

Текстови француских интелектуалаца

Bérard, Victor. 1892. „A travers la Macédoine slave“, *Revue des Deux Mondes*, t. CXIV 1. septembre.

Ibid. 1893. *La Turquie et l'hellénisme contemporain. La Macédoine: Hellènes, Bulgares, Valaques, Albanais, Autrichiens, Serbes; la lutte des races*, Paris.

Ibid. 1897. *La Macédoine*. Paris

Ibid. 1903. *Pour la Macédoine*, Paris

Ibid. 1908. „Entente austro-russe“, *Revue de Paris*, 15 mars 1908.

Ibid. 1916.. *La Serbie : La Serbie et son histoire : Les victoires serbes : Le peuple serbe / avec un avant-propos de M. Mil. R. Vesnitch*, Paris: libr A.Colin.

Denis, Ernest. 1878. *Hus et la guerre des hussite*, Paris.

Ibid. 1885. *Origines de l'Unité des Frères bohêmes*, Paris.

Ibid. 1885. *La Bohême pendant la seconde moitié du XV siècle*, Paris.

Ibid. 1890. *Etablissement de la dynastie Autrichienne en Bohême*, Paris.

Ibid. 1891. *La France à Moscou*, Paris.

Ibid. 1891-1894. *L'histoire générale du IVe siècle à nos jours*, Paris.

Ibid. 1896. *L'Allemagne 1789–1810*, Paris.

Ibid. 1898. *L'Allemagne 1810–1852*, Paris.

Ibid, 1898. *La Confédération germanique*, Paris.

Ibid. 1903. *La Bohême depuis la montagne blanche*,

Ibid, 19014. *Qui a voulu la guerre ?* (Kdo si přál válku?), ve spolupráci s profesorem Durkheimem, Paris.

Ibid, 1915. *La guerre. Causes immédiates et lointaines. L'intoxication d'un peuple*, Paris.

Ibid. 1917. *Les Slovaques*, Paris.

Ibid. 1918. *La Grande Serbie*, Paris.

Ibid. 1918. *L'Allemagne et la paix*,

Ibid. 1919. *Du Vardar à l'Istrie*, Paris.

- Ibid, 1923. *Du Vardar à Sotcha*, Paris.
- Léger, Luis. 1868. *La Crise autrichienne*, Paris.
- Ibid. 1879. *Histoire de Autriche-Hongrie*, Paris.
- Ibid. 1885. *Cours de Louis Léger, leçon d'ouverture au Collège de France*, Revue bleue politique et littéraire, Paris.
- Ibid. 1885. *La Bulgarie*, Paris.
- Ibid. 1886. *Nouvelles études slaves histoire et littérature*, Paris.
- Ibid. 1890. *Russes et Slaves, études politiques et littéraires*, Paris: Hachette.
- Ibid. 1901. *La Mythologie Slave*, Paris.
- Ibid. 1902. *Le monde slave, études politiques et littéraires*, Paris: Hachette.
- Ibid. 1905. *Souvenirs d un slavophile*, Paris.
- Ibid. 1909. *Le Monde Slave voyages et littérature*, Paris (Libraire Academique Didier et Cie, Libraires- Éditeurs)
- Ibid. 1873. „Coup d'œil sur les origines de la nation serbe“, *Journal des Savants*, nombre 2, 7e année, Paris février 1909, 53-63.
- Ibid. 1909. „La littérature sud-slave“, premier article, *Journal des Savants*, nombre 9, 7e année, Paris septembre 1909, 411–418.
- Ibid. 1909. „La littérature sud-slave“, deuxième article, *Journal des Savants*, nombre 10, 7e année, Paris octobre 1909, 445–454.
- Ibid. 1911. „La renaissance intellectuelle de la nation serbe, Jean Raitch et Dosithée Obradovitch“, premier article, *Journal des Savants*, nombre 9, 9e année, Paris septembre 1911, 385–389.
- Ibid. 1909. „La renaissance intellectuelle de la nation serbe, Jean Raitch et Dosithée Obradovitch“, deuxième article, *Journal des Savants*, nombre 10, 9e année, Paris octobre 1911, 438–448.
- Ibid. 1912. „La culture intellectuelle en Bosnie-Herzégovine du XIe au XVIIIe siècle“, *Journal des Savants*, nombre 5, 10e année, Paris avril 1912, 157–166.
- Ibid. 1913. Serbes, Croates et Bulgares. Etudes historiques, politiques et littéraires, Paris.
- Ibid. 1910. *Moscou*, Paris.
- Ibid. 1913. *Nicolas Gogol*, Paris.
- Loiseau, Charles. 1897. *Le Balkan Slave et la crise Autrichienne*, Paris: Perrin et Cie.
- Ibid. 1897. *Le Côté social de la question d'Orient*, Montligeon : Impr. de N.-D. de Montligeon, Extrait de «la Quinzaine»
- Ibid. 1901. *Le Simplon et les intérêts du centre de la France*, Paris.
- Ibid. 1901. *L'Équilibre adriatique (l'Italie et la question d'Orient)*, Paris (Perrin)
- Ibid. 1902. *A propos de l'alliance franco-russe : l'interpellation qu'on n'a pas faite*, «la Quinzaine» (Paris) des 1er et 16 avril 1902.
- Haumant, Emile. 1906. „En Bosnie“, *Revue de Paris*.
- Ibid, 1904. *La Russie au XVIIIe siècle*, Paris.
- Ibid, 1919. *La Yougoslavie, études et souvenirs*
- Ibid. 1910. *La culture française en Russie (1700–1900)*, Paris: Libraire Hacheette.

- Chéradame, André. 1901. *L'Europe et la question d'Autriche au seuil du XXe siècle*, Paris: Plon-Nourrit.
- Ibid. 1902. *L'Allemagne, la France et la question d'Autriche*, Paris: Plon-Nourrit et Cie.
- Ibid. 1903. *La question d'Orient : la Macédoine : le chemin de fer de Bagdad*, Paris: Plon-Nourrit.
- Ibid. 1905. *La colonisation et les colonies allemandes*, Paris: Plon-Nourrit.
- Ibid. 1912. *La Crise française : faits, causes, solutions*, Paris: Plon-Nourrit et Cie.
- Ibid. 1913. *La question albanaise*, Paris: Hachette.
- Ibid. 1913. *Douze ans de propagande en faveur des peuples balkaniques*, Paris: Plon.
- Ibid. 1915. *Le chemin de fer de Bagdad*, Paris : Plon.
- Ibid 1916 *Le Plan pangermaniste démasqué*, Paris: Plon-Nourrit et Cie.

Литература

I Штампане монографске публикације

- Алексић-Пејковић, Љиљана. 1965. *Односи Србије са Француском и Енглеском 1903–1914*, Београд: Историјски институт.
- Aumonier, C. 1928. *Xavier Marmier. Sa vie, son œuvre*, Besançon.
- Benda, Žilijen. 1996. *Izdaja intelektualaca*, Beograd: .
- Winock, Michel. 1999. *Le siècle des intellectuels*, Paris: Éditions du Seuil.
- Winock, Michel. 2003. *La France politique XIXe-XXe siècle*, Paris: Éditions du Seuil.
- Winock, Michel. 2009. *Le Belle Époque La France de 1900 à 1914*, Paris: Perrin.
- Војводић, Михаило. 2007. *Изазови српске спољне политике 1791–1918*, Београд: Историјски институт.
- Вујовић, Ана. 2011, *Српско-француска сусретања*, Београд: Учитељски факултет.
- Ђорђевић, Димитрије. 1962. *Царински рат Аустро-Угарске и Србије 1906–1911*, Београд.
- Charle, C. 1990. *Naissance des "intellectuals" 1880–1900*, Paris.
- Charle, C. 1996. *Les intellectuels en Europe au XIXe siècle. Essai d'histoire comparée*, Paris.
- Марковић, М. 1934. *Адам Мицкијевич и наша народна поезија*, Београд.
- Mayeur, Jean-Marie. 1984. *La vie politique sous la Troisième République 1870–1940*, Paris: Éditions du Seuil.
- Leymarie, Michel. 1999. *De la Belle Époque à la Grande Guerre 1893–1918. Le triomphe de la République* [La France contemporaine sous la direction de Jean-François Sirinelli] Paris: Le Livre de Poche.
- Ory P. – Sirinelli J.-F. 1986. *Les Intellectuels en France de l'Affaire Dreyfus à nos jours*, Paris.
- Pavlović, Mihailo. 1988. *Francuzi o Srbima i Srbiji 1912–1918*, Beograd: .
- Павловић, Михаило. 1994. *Од Есклавоније ка Југославији*, Сремски Карловци-Нови Сад: Издавачка књижарница Зорана Стојановића.

Робертс, Џон, 2002, *Европа 1880–1945*, Београд: Клио.

Scheikevitch, Antoine, 1928, *André Chéradame et son oeuvre*.

Sretenović, Stanislav. 2008. *Francuska i Kraljevina Srba Hrvata i Slovenaca*, Београд: Institut za savremenu istoriju.

II Антологије и збирке, чланак из зборника

Nora, P. „Lavissee, instituteur national”, in Pierre Nora (sous la direction de), *Les lieux de mémoire*, vol. 1, Paris.

III Чланак из часописа

Арнаутовић, Александар. 1926. „Емил Оман и Југословени”, Српски књижевни гласник, XIX, 1.

Живановић, Ј. 1890. „Неколико примечанија на књигу „Словени у Турској“ од Кипријана Робера”, у *Споменик СКА*, Књ. 6.

Girault, R. 1975. „Les Balkans dans les relations franco-russes”, *Revue historique*, t. CCLIII, 155–184.

Жујовић, Јован. 1920. „Ернест Дени”, *Годишњак СКА*, XXIX, 206–209.

Ибровац, Миодраг. 1939. „Емил Оман”, *Летопис Матице српске*, књ. 351, Нови Сад, 323–328.

Eisenmann, Louis. 1920. „Ernest Denis” (nécrologe), *Revue historiorque* 45e année tome CXXXV, Paris, 365–370.

Ibid, 1902. „André Chéradame et la question d’Autriche”, *Revue historiorque* tome LXXIX, Paris.

Спасић, К. 1990. „Српска јавност о четворици познатих француских историчара”, у *Југословенско-француски односи*, Београд: Историјски институт.

Hauser, Henri. 1922. „L’Oeuvre d’ Ernest Denis”, Extrat de *La France nouvelle* de janvier –février, 5–28.

IV Прилог са интернета

<http://www.etudes-slaves.paris-sorbonne.fr/> [12. 12. 2011]

Veyrenc, J. 1985. Histoire de la slavistique française, *Beiträge zur Geschichte der Slawistik in nichtslawischen Ländern*, Доступно на: (http://www.etudes-slaves.paris-sorbonne.fr/IMG/pdf/J._Veyrenc_Histoire_de_la_slavistique_francaise_Wien_OAW_1985_.pdf) [15.12.2011]

Aleksandra Kolaković

INTERESTS OF THE FRENCH INTELLECTUALS FOR THE CULTURE OF THE SLAVIC PEOPLES IN THE LATE 19TH AND EARLY 20TH CENTURIES

Summary: The Department of Slavic Studies at the Collège de France, established in 1844, played a significant role in introducing of the culture of the Slavic peoples to Europe and its public. Traditions and culture of the whole Slavic peoples became an object of special attention and research of French scholars, in accordance with their new role in international relations in the end of 19th and in the beginning of 20th centuries. Intellectual work and creativity of Luis Léger (1843–1923), Victor Bérard (1864–1931), Charles Loiseau (1861–1945), André Chéradame (1871–1948), Emile Haumant (1858–1942), Ernest Denis (1849–1921) and other intellectuals gave a significant contribution of exploration of the “Slavic world” for the Western public. At the same time, their work influenced the creation of the French diplomats’ and politicians’ attitudes towards the Slavic peoples of Europe. French intellectuals paid special attention on the Slavic peoples in Austria-Hungary, but also on the Slavic peoples in the Balkans. Interests for the Slavic civilization and culture were especially present in the public life during the political crisis in the Balkans and strengthening of the German economic and military power in the beginning of 20th century, when these intellectual interests influenced the creation of the new French foreign policy. The scholarly interest of French intellectuals for the Serbs and their culture (as a part of their global Slavic research) became an important issue at the beginning of 20th century. A few of them visited Serbia and wrote papers dedicated to the Serbs. This paper focuses on the main reasons for the interests exhibited by the French intellectuals for the Serbs and other Slavic peoples. This paper also discusses the depth of the influence of these French intellectuals on individuals, politicians and statesmen in the shadow of the imminent World War One.

Key words: Culture of the Slavic peoples, Serbs, French intellectuals, the Balkans, the end of 19th and beginning of 20th centuries